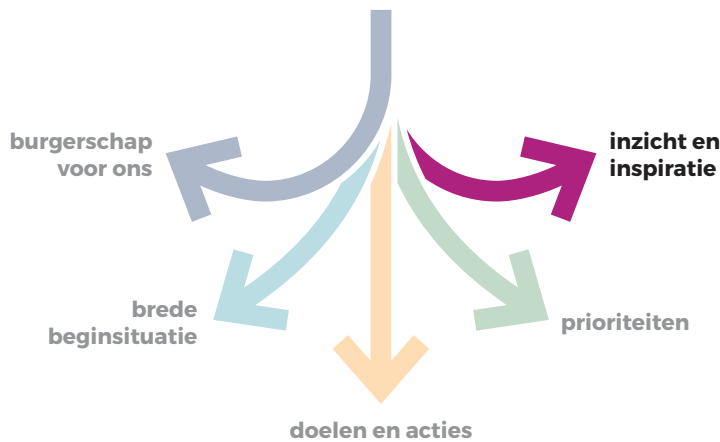

INSPIRATIEFICHE GOEDE VRAGEN EN IDEEËN VOOR BURGERSCHAPSEDUCATIE

Professionaliseren rond burgerschap is niet alleen kijken **in de spiegel**, maar ook **door het venster**. Daar vind je inzicht en inspiratie. Wat draagt bij aan burgerschapsontwikkeling bij leerlingen? Wat zijn belangrijke aandachtspunten binnen burgerschapseducatie? Hoe gaan andere scholen aan de slag en wat valt daaruit te leren? Het werkt motiverend om rond dit soort vragen een helder beeld te scheppen als team. En dan opnieuw in de spiegel te kijken... In deze fiche brengen we een aantal theoretische inzichten bijeen en geven we tips over hoe je ook zelf verder op zoek kan naar inspiratie.

Inzichten uit de literatuur

Over burgerschapseducatie bestaat al heel veel onderzoek en literatuur. Hierin worden vaak uiteenlopende definities en invullingen van begrippen gebruikt. Hoe zorg je ervoor dat je door het bos de bomen blijft zien en tegelijkertijd een degelijke en onderbouwde burgerschapspraktijk installeert en verdiept? We lichten drie essentiële elementen uit: een *'whole school approach'*, een *open klas- en schoolklimaat*, en aandacht voor het *verborgen curriculum*.

Whole school approach

WAT IS HET EN WAAROM DOET HET ERTOE?

Diverse programma's en auteurs rond onderwijs voor democratisch burgerschap schuiven een 'whole school approach' naar voor als waardevol voor het realiseren van een democratische schoolcultuur en democratische competenties. Zo'n 'heleschoolbenadering' is wat het woord zegt: **de hele school is betrokken bij het werken aan burgerschap**. Met de hele school bedoelt men dan zowel leerlingen als het schoolteam, maar ook actoren rondom de school. Met de hele school bedoelt men ook de organisatie en structuur van de school, en bedoelt men bovendien de vele domeinen waarop de school actief is, dus niet alleen leren, maar ook leven.

De meerwaarde bestaat erin dat leerlingen op school effectief participeren aan een cultuur van democratie, en de kans krijgen om hun democratische competenties te ontwikkelen buiten het gezin en in een diverse context.

Het gaat dus niet alleen over de lessen in de klas. Een 'whole school approach' maakt mogelijk dat alle aspecten van het schoolleven (curriculum, didactische werkvormen, leermiddelen, leiderschap, beslissingsstructuren en -processen, gedragscodes, leerling-leerkrachtrelaties, extra curriculaire activiteiten...) de democratische principes weerspiegelen. Dit zorgt voor een veilige leeromgeving waarin deze principes ontdekt, ervaren en uitgedaagd kunnen worden (Council of Europe, 2018, p. 91).

HOE GAAN WE AAN DE SLAG?

Over de 'whole school approach' maakte Kruit een handige inspiratiegids voor scholen. Deze kan je downloaden op de [website van Kruit](#).

Open klas- en schoolklimaat

WAT IS HET EN WAAROM DOET HET ERTOE?

De school als sociale omgeving is niet alleen een plek waar op een formele, intentionele manier wordt geleerd, maar is ook een context waar sociale relaties vorm krijgen. Het gaat hier niet alleen over relaties met medeleerlingen, maar ook met leerkrachten en ander personeel op school. Voor burgerschapseducatie is de sociale ruimte die leerlingen hier dagdagelijks krijgen van belang. Veel literatuur rond burgerschap beklemtoont dan ook het schoolklimaat als een bepalende factor. Bij de laatste ICCS-meting in 2016 bleek dat Vlaamse scholen niet goed scoren in vergelijking met andere landen en dus nog heel wat groeimarge heeft op dit vlak¹.

Zaken die van belang zijn om van een open klas- en schoolklimaat te kunnen spreken zijn betrokkenheid en participatie, zowel formeel als informeel, verbondenheid van leerlingen, met elkaar en met de school. De school is de plek bij uitstek waar verschillende perspectieven aanwezig zijn, waar diverse meningen en opinies (ook afwijkende) over moeilijke thema's aan bod kunnen komen, en waar verschillende rolmodellen in beeld kunnen komen.

HOE GAAN WE AAN DE SLAG?

Ongetwijfeld doe je op je school al heel wat om aan een open klimaat te werken. Je kan dan ook op meerdere fronten tegelijk inzetten. Enkele mogelijke manieren op een rijtje:

- **Autonomiebevordering:** geef leerlingen ruimte om initiatief te nemen en keuzes te maken, zowel op klas- als schoolniveau, en zowel wat het leerproces als het leven op school betreft.
- Voorzie een waaier aan participatiemogelijkheden: participeren vergt soms heel wat competenties waar niet alle leerlingen al op voorhand over beschikken (bijvoorbeeld talige competenties). Voorzie daarom een diversiteit aan vormen om te participeren zodat iedereen een manier vindt die bij hem/haar/die past.
- **Communiceer over participatiemogelijkheden en ruimte voor initiatief:** het is best mogelijk dat leerlingen de openheid anders percipiëren dan die eigenlijk is, omdat ze niet op de hoogte zijn van de mogelijkheden. Zet ze regelmatig in de verf.
- **Oordeelsvrije ruimte:** creëer een veilige ruimte om verschillende denkpistes en meningen te formuleren en te beargumenteren, en om van gedacht te veranderen
- **Hoera, een conflict:** benader incidenten en moeilijke situaties als een kans om uit te leren, niet alleen voor de leerlingen, maar ook voor jezelf
- Werk aan sfeer en maak het gezellig, laat leerlingen ook zelf mee over de inrichting van de ruimte beslissen
- Zet in op samen leren en samenwerken
- Wees benaderbaar, aanspreekbaar en toegankelijk voor de leerlingen
- ...

Hidden curriculum

WAT IS HET EN WAAROM DOET HET ERTOE?

Een belangrijk element om te onderzoeken als team is je zogenaamde 'verborgen curriculum'. Het gaat hier over **normen, waarden en overtuigingen die in de klas en de schoolomgeving worden overgebracht aan de leerlingen via verborgen boodschappen**, vaak onbedoeld². Een typisch voorbeeld hiervan zijn stereotypen. Illustraties of voorbeelden in handboeken kunnen bijvoorbeeld ongewenste genderstereotypen overbrengen of mensen van kleur afbeelden in stereotype maatschappelijke of sociale rollen. Maar ook de manier waarop je jouw onderwijs inricht, welke ongeschreven gedragscodes je hanteert, wat wel en niet mag en kan op de speelplaats en de gangen, hoe je klasmanagement eruit ziet, de mate waarin je autonomie verleent aan de leerlingen, de manier waarop je met hen communiceert..., reflecteren een bepaald mensbeeld, een bepaalde kijk en bepaalde waarden die impliciet worden doorgegeven.

Omdat deze 'lessen' geïntegreerd zijn in de organisatorische structuur en de cultuur van de school, is het niet gemakkelijk om dit verborgen curriculum bloot te leggen of te wijzigen. Vanuit een holistisch perspectief op democratische leerprocessen is het echter belangrijk dat de verborgen praktijken en boodschappen door scholen worden onderzocht en dat de 'ethos' van de school aligneert met waarden en attitudes van democratisch burgerschap³.

HOE GAAN WE AAN DE SLAG?

Het verborgen curriculum verbergt zich dus op diverse niveaus. Het blootleggen en aanpakken van het verborgen curriculum kan daardoor verschillende vormen aannemen. Wanneer je op zoek gaat naar onbedoelde stereotypen in het leermateriaal, dan is het kritisch onder de loep nemen van de handboeken, prenten, filmpjes... een evidente stap. Daarnaast is het uiteraard ook interessant om een forum te voorzien voor kritische stemmen over de normen, waarden en overtuigingen die impliciet worden doorgegeven, in de eerste plaats de stem van de leerlingen zelf. Maar ook ex-leerlingen, ouders of externe partners kunnen hierin een waardevolle bijdrage leveren. Een derde mogelijkheid, gericht op het aligneren van de ethos van de school met waarden en attitudes van democratisch burgerschap, is de reflectie te starten vanuit deze gewenste waarden en attitudes en zich systematisch af te vragen hoe de school deze kan voorleven in het dagelijks leven op school. Enkele concrete ideeën omtrent reflectie over waarden staan in de DOE-fiche doelen, acties en reflectie.

Inspiratie verzamelen en delen

Er is nog heel veel te ontdekken en bij te leren rond burgerschap op school. Het is hierbij de bedoeling om het eigenaarschap m.b.t. burgerschapseducatie zo breed mogelijk te maken. Professionaliseren doe je samen. Het lezen van teksten, verzamelen van goede voorbeelden, oppikken van inspirerende ideeën is echter iets wat makkelijk op een individueel niveau blijft hangen. De uitdaging is om goede manieren te vinden om al deze kennis en ervaring ook te delen met elkaar.

Hé, ik heb iets interessant gelezen!

Succesrecepten voor het delen van kennis en inspiratie binnen het schoolteam kunnen we helaas niet geven. Elk team bepaalt best zelf wat het beste werkt. Zoek naar manieren die weinig tijdsintensief zijn, maar wel effectief. Evalueer je manier van werken en stuur bij als iets niet werkt voor jullie team.

ENKELE AANDACHTSPUNTEN EN TIPS OP EEN RIJTJE:

- **Zorg voor een mix van analoge en digitale communicatie en informatiedeling:**
 - Een prikbord in de leraarskamer met ruimte om zichtbaar maken wat er op school al gebeurt op vlak van burgerschapsvorming, laat mensen zelf dingen toevoegen
 - Tijdschriften en kافتen om in te grasduinen bij de zeteltjes
 - Een bib aanleggen met thematische mappen rond burgerschap
 - Een digitale map waar artikels of links worden gepost
 - Een thesaurus om vlot door de beschikbare info te zoeken
 - ...
- **Zie je een interessante bijscholing? Motiveer dan op voorhand waarom je daar naartoe zou gaan en denk op voorhand na hoe en met wie je de opgedane kennis en vaardigheden zal delen**
 - Een samenvatting maken en aan specifieke personen bezorgen en bespreken
 - Een oefening uit de bijscholing hernemen met collega's op een vakgroepbijeenkomst of personeelsvergadering
 - Meewerken aan de planning en programmatie van de volgende pedagogische studiedag over dit thema
- **Motiveer ook waarom je het belangrijk vindt om iets te delen met het team. Welk engagement verwacht je in dit verband van je collega's?**

1. Sampermans D. (2017). De school. In Hooghe M., & Claes, E. (Eds), ICCS 2016 *Rapport Vlaanderen: Een onderzoek naar burgerschapseducatie in Vlaanderen* (pp. 123-142). Leuven: Centrum voor Politicologie.

2. UNICEF (2014). *Child Rights Education Toolkit. Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*. Geneva: UNICEF, p. 87.

3. Council of Europe (2018). *Reference framework of competences for democratic culture. Volume 3: Guidance for implementation*. Strasbourg: Council of Europe, p. 43.